

Franco CREVATIN
O ROVINJSKEM DIALEKTU*)

Antoniju in Giovanniju Pelizzerju gre zahvala za prvi, in najbrž tudi zadnji, tiskani slovar rovinjskega dialekta, ki ga imamo v rokah: urejen je z ljubeznijo in znanjem, ki ga tako delo zahteva. Nobenih dvomov ni, da je slovar izšel na zahodu rovinjskega idioma; zahodu, ki je sicer osvetljen s svetlobo plemenite narečne literarne dejavnosti, a vseeno gre za zahod.

Še včeraj je bilo na razpolago bore malo pripomočkov za preučevanje rovinjskega dialekta, čeprav je treba poudariti, da smo imeli res zelo kakovostna dela: Ivetove opise v knjigi *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*; podatke iz jezikovnega atlasa *Atlante Linguistico Italo-Svizzero* K. Juda, kjer se poleg Vodnjana in Pirana pojavlja tudi Rovinj; *Vocabolario giuliano* in *Vocabolario marinaresco giuliano-dalmata* E. Rosamanija; dva pomembna prispevka o poljedelski oziroma pomorski terminologiji F. Mašusa in G. Pellizzerja. Ne poznam neobjavljenega Ivetovega gradiva, ki ga trenutno v rovinjskem Centru pripravljajo za objavo, a dvomim, da bomo iz njega izvedeli kaj več od tega, kar nam je že znano. Popolnoma nekoristen je Barsanov slovar v rokopisu, ki ga hranijo v Biblioteca civica v Trstu, brez posebne vrednosti pa so tudi vprašalnice za še vedno neobjavljen italijanski jezikovni atlas, *Atlante Linguistico Italiano*, U. Pellisa. Vse to še posebej poudarja pomen dela očeta in sina Pellizzer: nista si zastavila naloge sestavljanja *thesaurusa* (besed iz AIS v njenem slovarju sploh ni), temveč sta zbrala bolj ali manj celotno besedišče rovinjskega dialekta, kar bo zelo dobrodošlo leksikografom in romanistom, ki poznajo rovinjski dialekt še iz časov, ko je Meyer Lübke objavil etimološki slovar romanskih jezikov, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*.

Pričakovati je, da bo objava slovarja sprožila nov interes znanstvenega sveta za rovinjski dialekt. Znanstveniki so se glede idiomov v južni Istri razdelili v dve skupini: eni zagovarjajo "Istroromansko" teorijo, po kateri imajo naši govori posebno mesto znotraj romanskega sveta, drugi pa se bolj nagibajo k "istriotski" teoriji, ki te dialekte tolmači kot del severovzhodnega italijanskega diasistema. Dveh predpostavk, če zanemarimo neznansvene konotacije, vsekakor ni moč tolmačiti na enakovreden način, a o tem pozneje. Začel bom z izposojenkami. Hrvaške izposojenke so zelo maloštevilne, kar je mogoče razumljivo zaradi pomorske orientacije Rovinja: želim poudariti obliki *s'cida*, *s'cèvola* "vrsta preproste skleda", tudi *s'ciesa* "skleda" (AIS; *skled(i)ca*). Koren besede je tipična istrska hrvaška oblika *skleda*

"lesena skleda, ki jo uporabljajo kmetje", svojčas izposojena romanska beseda *scudela* (*scutela* - prim. Rocchi 321-322). Beseda je bila prevzeta v časih, ko so bile soglasniške skupine z *-l-* še vedno stabilne in je zanimiva, ker je bila prilagojena po zakonitostih treh različnih vokalizmov, *i/ef/ie*, kar jasno kaže na zelo zapletene procese, ki jih je rovinjski vokalizem utrpel. Ni potrebno posebej poudarjati, da beseda *s'cèvola* nadaljuje nepotrjeno **s'cè(d)ola* in da potemtakem niti sama ne sodi med najnovejše izposojenke. Mogoče je tudi oblika *inturidèse* "strditi se" *trdo*, vendar mislim, da je možna tudi etimologija **torritus torrere*. Zanimive so tudi izposojenke iz nemščine: nekatere, kot na primer *adriso*, "naslov", so vsekakor iz najnovejših časov, nekatere pa, kot *scheri*, "bahač, predrznež, nasilnež" (skari), vzbujajo vtis določene starosti. Nekatere izposojenke iz francoščine nas begajo - mislim na *zanvier*, "januar", in na *susiato*, "oseba, ki trpinči, muči, nadleguje" (*so-ucier*): zdi se, da gre za jezikovne ostanke kratke francoske vladavine, ki je sledila propadu Republike Sv. Marka. Galicizma sta tudi *lanco*, "jata pliskavic", in *lanchiera*, "vrsta dreves ali trt", kar je identično it. 'rango', le da rovinjska beseda kaže na nemško posredovanje z zanesljivim vojaškim poreklom. Večplastnemu jeziku pomorščakov dolgujemo jasne grecizme: *mècheti*, "seveda ne", *vareia*, "težko kladivo za razbijanje skal", *mo^uma*, "opica" (prek arabščine); dalmatinski kroatizem *sidro*, "sidro" (iz grščine); južnoitalijanski italianizem *gagnòn*, "mornarski učenec, začetnik", poleg 'guaglione'. V jezik pomorščakov spada tudi *s'ciampo*, "rešitev"; oblika je namreč težko razlagati drugače, ker izvajanje od **sklampo*, metateze predpostavljene pomanjševalnice kakor tudi tolmačenje, da gre za relikv iz starejših jezikovnih plasti pred narečjem (tak relikv bi bil popolnoma osamljen v rovinjskem besedju - relikvi pa niso nikoli povsem osamljeni), ni prepričljivo. Menim, da gre najbrž za obliko iz severne Istre, ker za to območje že imamo nedvomne dokaze o palatalizacije skupine *ca*, ki jih ni moč pripisati izposojanju. Nič čudnega: je težko verjeti, da se je južna furlanska meja, kot s sekuro odrezana, zaustavila v Miljah? Mislim pa, da je *munestazio*, "ležišče mlinskih kamnov", ergološka izposojenka (prim. furl. *munestaz*), ker je glasovna oblika besede vsekakor novejša.

Izmed mnogih, velikih in manjnih, novosti v besedišču sem za to priložnost izbral tiste, ki se mi zdijo najbolj zanimive in za katere ni nobenega vzroka, da bi jih imeli za izposojenke.

badinà, "norčevati se", nadaljuje obliko *abatare*, enako kot navadno in splošno 'badare'.

balantròn, "nered, spletkar": če se ne motim, je to polučena izpeljanka od *labyrinthus*.

*) Referat, ki ga je prof. Crevatin prebral na predstavitvi slovarja A. in G. Pellizzerja *Vocabolario del dialetto rovinegese* v Rovinju 19. junija 1993.



Rovinj / Rovigno. Vrata / Porta Valdibora (Foto: G. Filipi, 1993).

balbagà, balbigà, "omahovati, opotekati se", nadaljuje *balbicare*, "jecljati", s prenesenim pomenom.

breła, "teren zasajen s trtami brez drevja", je langob. *braidà*, razprostranjeno v severni Italiji.

briz'na, "slana", je križanje med tipom 'brina' in germ. *brisa*.

cagiùl, "cvetača", bi lahko potekalo od **cauleolus*, vendar je treba upoštevati tudi možnost, da gre za recentno pomanjševalnico od **col* - vsekakor zanimiva oblika.

caracanto, "majhna apnenčasta tvorba na ladjah": zdi se, da je posledica križanja znanega tipa 'caranto' s 'cane', kar je zelo pogosto pri tovrstnih konkretizacijah.

fore (mn.), "njive, polja": jasno, kot mnoge druge izpeljanka iz istega pomenskega polja, od *foras*.

funtera, "strmina, prepad": od *funditare*.

gargaia, "nizka veja na oljki, ki je povešena proti tlem, tako da otežkoča prehod s plugom": zelo verjetno je, da gre v tem primeru za prenesen pomen, zaradi podobnosti na izrazni ravni - prvoten pomen je "vratni jermen pri volovski opremi" (od osnove **garg*).

grave'na, "vrsta motike": zelo znana beseda v dialektih srednje in južne Italije negotove etimologije (glej DELI s. v.: korena *καφαζοφ*, ki ga navaja DELI, Alessio ne omenja v svojem *Lexicon Etymologicum*).

inatè', "rojen šibak, slabo razvit": najbrž od *ineptus* (polučena beseda?)

lezi, "izbrati - ribiči ribo v mreži": beseda je znana tudi v vodnjanščini, od *eligere*.

liepo, "krmeželj; tudi oseba, ki slabo vidi", v Vodnjanu *lepo*: od *lippus*.

lonfa, "ostrina rezila noža ali škarij": zanimiva, čeprav danes neprozorna metafora v zvezi s človeškim telesom, pravzaprav *ungħia* "noht". Beseda, po mojem mnenju, ne nadaljuje oblike *ungula*, z *-ngl-* *-ngj-*, ampak gre za metaplazijo primitivnega *unguis* (< **ung(u)ia*). Prim. istrske dvojnice *pengo/penfo*, "maščoba", od *pinguis* in *sànguene/sàn fene* (Izola), "jagodičnica (rastlina *Arbustus unedo*)" (< **sanguinus*) in prastari refleks v hrvaškem toponimu *Buzet* (lat. *Piquentum*) oziroma **Bilgento*.

ma fido, "podrejen, ponizen": ljudska izpeljanka, mogoče osamljena v romanskem svetu, od *mansuetus*.

nirtula, "borovnica - plod": retrogradna izpeljanka od *nirtulièr* "borovnica - rastlina", *mirtillus*.

paiadura, "kosir, vinoraz", s paralelami v drugih istriotskih govorih (Bale: *paladora*, Vodnjan: *paladura*), **putatoria*.

scarò'n, "skupno ime za nevretno ribo ali zelo drobne školjke": od *escha* z zelo razprostranjeno pripono *-umen*; prim. *mugrò'n*, "oljnata umazanija; žaltav vonj", vse-

kakor od *amurga*.

sime ž. mn., "semena" *semen*, izpeljanka od imenovalnika, najbrž morfološka prilagojenka edninske oblike **sima* (ali **sime*), ki je postala skupno ime.

sufalcà, "pod noge dati (tudi preneseno)": od *sub-follicare* z zelo staro apokopo, pogosto v pozni istrski latinščini.

Tu bomo končali seznam, ki bi lahko bil bistveno daljši¹, in ni potrebno posebej poudariti, da za mnoge nimam sprejemljivih etimologij.

Kam torej spada rovinjski dialekt in predbenečanski idiomi v južni Istri? Problem so še včeraj pogosto obravnavali na emotiven način, značilen za devetnajsto stoletje, kar lahko opravičimo pri Ivetu, Skoku in, delno, pri Bartoliju, a v današnjem času moramo takšen pristop odločno odkloniti. Pri tem nisem maliciozen ali cenzor, ker je najbrž vsem znano, da so problem klasifikacije istriotskih govorov izkoriščali kot metaforo za politično-nacionalno razsodišče. Omejil se bom samo na nekatera zelo preprosta vprašanja, na katera bom poskusil odgovoriti, upam, na enostaven način.

1. Ali je rovinjski govor (v tem primeru ga bomo imeli za hipostazo predbenečanskih narečij) sam po sebi dovolj za analizo? Z drugimi besedami: ali lahko predpostavim, da je rovinjščina nasledek linearnega in postopnega jezikovnega razvoja latinščine rimskih kolonizatorjev do današnjih dni?

Evolutivna kontinuiteta je prioritarna teoretična potreba, ki bi jo mnogi iz psiholoških razlogov želeli zanemariti. Danes je jasno, da je besedišče odprt sistem in da del besed, ki nadaljujejo najstarejša jezikovna stanja, živi skupaj z besedami, ki jih dolgujemo interferencam. Spomnimo se angleškega besedja: v glasoslovju, ki je bolj ali manj zaprt sistem, imamo mnogo manj nejasnosti. Torej, ko pravimo, da je rovinjski vokalizem s historičnega vidika jasen in da so zanj značilne spremembe prehodi *š, ž, i, u* ipd., ne povemo prave resnice: omenjeni pojavi sicer veljajo, a niso niti redni niti koherentni. Poleg tega je jasno, predvsem kar zadeva starejše oblike, da je istrski vokalizem utrpel mnoge spremembe, ki so najbolj odrazile pri silabični kvaliteti, kot sta pokazala Mario Doria in Alberto Mioni. Iz povedanega kakor tudi iz dejstev, ki so nam danes na razpolago, izhaja, da je Istra amfizona severovzhodne Italije; z drugimi besedami, ker v Istri ni bilo jezikovnih modelov, je bila stalno pod vplivom večjih in prestižnejših območij, čeprav ni nikoli izgubila lastne individualnosti. Zato je popolnoma nemogoča analiza jezikovne podobe Istre brez upoštevanja italijanskega diasistema. Jezikovno kontinuiteto južne Istre lahko razumemo samo v okviru

1 Na primer tip *sierpa* ali *sierpo* "kača", ki se zelo razlikuje od beneških tipov, kakor tudi *sfgala* "rč", s kratkim *-a-*: *túrgolo* "moten, temen" (od **urvidu-*); itn.

večjega območja.

Najbrž bo ta trditev splošno sprejeta, čeprav domnevam, da bi jo marsikdo želel spremeniti na naslednji način: amfizonalnost je pojav, za katerega so značilne interference, ki pa ne bi smele vplivati na klasifikacijo, poleg tega pa na primer furlanščina sploh ni italijansko, temveč ladinsko narečje. Če zanemarimo dejstvo, da znanost ne trpi "če....", imamo dovolj vzrokov, da lahko verjamemo, da je omenjena amfizona zelo star pojav, ker je trditev, da je furlanščina neodvisna od vzhodne beneščine, popolnoma nesmiselna. Poleg tega "ladinsko vprašanje", iz katerega izhaja trditev (severovzhodne) ne-italijanskosti², je danes prej predmet teologije kot znanosti: *ad infinitum* je bilo dokazano, da se furlanščina zelo razlikuje od drugih ladinskih narečij, da je furlansko besedišče močno večplastno, da mnoge furlanske prvine redno zasledimo tudi v najstarejših plasteh beneškega narečja. Vsi dosedanja odgovori na tovrstne študije so bili zgolj impresionistične in emotivne aproksimacije: dokler znanstvene trditve (predvsem G. B. Pellegrinija) ne dobijo prav tako znanstvenega odgovora, se ni potrebno ukvarjati s tematiko, ki vzbuja samo najrazličnejše nacionalizme in lokalizme.

2. Ali ima oblikovanje istrske romanščine posebno mesto znotraj romanske jezikovne družine?

Kot vidimo, je problem isti, le da je sedaj postavljen globlje v čas (recimo VI-VII. st.) - v bistvu je to problem, ki so ga zastavili Skok in njegovi učenci. Predvsem je treba poudariti, da v tistih časih govoriti o Istri pomeni govoriti o regiji z jezikovnim *continuumom* in da so historiografska dejstva interpretirali na poseben način; govorimo namreč o preteklosti, o obdobju, ko so probleme, ki se razlikujejo od današnjih, obravnavali na popolnoma drugačen način. Torej, v obdobju, o katerem teče beseda, je proces individuacije severo-vzhodne Italije potekal v okviru večjega območja, severne Italije, ki jo tudi lahko razumemo le znotraj galo-romanskega območja. V tej luči je bila Istra nujno deležna določene stopnje arhaizma - kar sem že večkrat pokazal na leksikološki ravni: razpolagamo z dokazi, da je s strukturalnega vidika zelo pomemben pojav sonorizacije intervokalskih nezvočnikov še vedno nedokončan. To je razvidno iz glasovnega ustroja izposojenk tipa **Caprae* (it. Capodistria) *Koper* in *Petina* (it. Pèdena) *Pičan*. Skok misli, da je *celotna* izvorna osnova istrske romanščine ustrojena na tak način, da je torej v sorodstvu z dalmatščino, ki se je začejala nekje okoli Reke; in ravno zaradi tovrstnega posploševanja se hrvaški znanstvenik moti. Očitno je, da tisti, ki pozna in sprejme ime za Koper, ne more ne poznati in ne sprejeti imena

naselbine v zaledju istrskega mesta, ki se mu po italijansko reče San Quirico; enako je nemogoče trditi, da Slovani že v najstarejši preteklosti niso poznali imena pečine pri Buzetu, ker imamo v bližini najdišče slovansko-romanske nekropole iz VIII. stoletja. Slovensko ime za San Quirico je *Sočerga* (**San Chirigo*), slovensko in hrvaško ime za it. Pingente pa je *Buzet* (**Bilgent(o)*). Kot smo videli zgoraj, sta obe koprski prilagojenki sonorizirani. Ker je predpostavka, da sta imeni za Koper in Padno posredni izposojenki, dokaj dvomljiva (čeprav ne nemogoča: a v tem primeru se spremeni kronologija), moramo zaključiti, da je bila Istra kot mejno stičišče neromanskih ljudstev obenem tudi skrajna vzhodna točka, do koder je prodrla lenicija. Zato: Istra je rob severovzhodnega italijanskega diasistema.

Tu se bom ustavil, ker bi sedaj moral govoriti o drugi problematiki, ki zadeva skrb za ta žlahtni govor, o problematiki, ki bi morala zanimati *predvsem* tiste, ki jim ni materinščina: želim si, da do tega pride, če ne, nima smisla govoriti o Evropi.



Galižana / Gallesano. Cerkev Sv. Roka / Chiesetta di S. Rocco. (Foto: G. Filipi, 1993)

2 Ne mislim na enotno Italijo v jezikovnem smislu *sic et simpliciter*, ker o jezikovno enotni Italiji lahko govorimo le na kulturološki ravni